

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Гнат
ХОТКЕВИЧ

КАМІННА ДУША

Повісті

Харків
«Фоліо»
2013

I

Уже давно нема Моїсея...

О, навіщо, навіщо він кидає нас?.. Поки він тут, поки він з нами — всі певні і всі спокійні. Всі знають, що недалеко, серед них, пророк Божий, з котрим говорить сам Адонаї і котрий без страху дивиться в лице Господа сил. Як дитина тішиться коло матері й вертає до своїх забавок, бо чує близько хранителя свого спокою, так Ізраїль, бачачи Моїсея серед сонму, стає певним, спокійним і вертає до своїх справ.

— А що, Моїсей нічого не говорив? — вставши ранком, питає сусід сусіда.

— Ні, нічого. Бодай я не чув, — відповідь йому той, вибираючи сліди снідання з бороди. — А що хіба?

— Та нічого... Я так собі. — І, помовчавши, додасть: — Бачив я вчора його на судилищі. Ей, великий муж!..

— О так, так! — киваючи багато разів головою, при-такне сусіда, і вони розійдуться спокійні, певні, що не стріне їх ніяка пригода, а чи й стріне, то є кому подумати й порятувати. Він усе знає, все вміє, бо йому помагає сам Господь.

Так!.. Великий він, Моїсей! Вдані словеса Господні во уста його, і премудростю Бога опоясані чресла його. По слідах Божих ідуть стопи його, і мудрість Всевишнього на ньому. Очі його бачили висоту й силу Творця, і чуло грім глагола з небес вухо його. Божу борозну веде! Сіє Божий виноград, виноград найліпший, і нам дає пити з чаші бла-гості Господньої.

Де ж ти тепер? Сило, нашо кидаєш нас і робиш безси-лими? Вітре, пощо перестаєш обвівати лица наші, а сер-

цям даеш горіти на вогні наших страстей? Великий про-
роче!.. Невже ти не знаєш хитання Ізраїлевого і не вже не
чуєш підбурюючих речей Корея з сонмом його, і Айнана,
і брата, рідного брата мого Датана? О, затули вухо своє,
Боже, на хулу їх і не клади меча помсти на безуміє їх! Дай
їм час схаменутися, бо вони схаменуться, й пізнають со-
храняючого путь їх вдень і вночі, і падуть перед тим, хто
тримає їх життя силою звука імені свого.

* * *

Так говорив у душі молодий Авірон і блукав неприка-
яно серед шатрів юдейських, напівсвідомо прислухаючися
до гомону людей, перескакуючи через купи сміття й па-
лицею відбиваючися від псів.

Уже давно отаборився Ізраїль тут, коло Синайської
гори. Між шатрами вже стільки назбиралося різного бру-
ду, що годі було пройти. То була розкіш псів і малих
дітей. Вони, і ті й другі, як тільки блиснуло сонце, ви-
повзали з своїх закутків і починали бабратися в тім смітті,
шукаючи зогнилих останків їжі. А знайшовши, почина-
ли битися — діти з дітьми, пси з псами або перемішу-
ючися; а той, хто подужав, з'їдав, сопучи та поглядаю-
чи навколо — чи не хоче хто вирвати. Коли ж надходив
час обіду, матері, пискливо верещачи, починали бігати
по тих смітниках, знаходили своїх дітей, і часто можна
було бачити, як яка-небудь розпатлана юдейка, приви-
ваючи всі прокльони з небес, волокла двох дітей, мов
кошенят, за шивороти, а третього підштурхувала спер-
еду ногою.

А його нема! Нема того, хто все велить бути чистими,
велить митися часто й далеко відносити сміття від шатрів.
І жінки не дають собі труда відійти навіть кілька ступенів,
а виливають усе тут же, одхиливши тільки поли. Коли ж
хто пригадає їм накази Моїсея, вони тичуть тому в руки
своє начиння й кричать:

— Неси сам, коли ти такий мудрий! Нехай несе, нехай
несе, не перешкоджайте йому.

— Якби ти мав стільки дітей, як я, ти не хотів би навіть
уночі встати для себе.

І здіймався крик, і галас, і хмара докорів. «А ми хіба знаємо? Може, завтра ж рушимо з цього місця і ніколи вже не розіб'ємо на нім своїх кушів вдруге».

...З тоскою блукав молодий Авірон між кущами, придивлявся до безладу, прислухався до гомону людей. А гомін цей, спочатку тихий і маловиразний, ставав все ясніший і ясніший з кожним днем, набирив сили й робився зухвалим: раби згубили господина, і душі їх здіймали бунт.

II

Головніше те, що ніхто не знає, коли він поверне.

Як прийшов Ізраїль сюди, до цієї гори, від Рафідина, в той же день Моїсей був на горі й говорив з Богом. Того давно вже не траплялося, певно, тому, що не було гори: все рівна та рівна пустиня, — звідки ж би мав говорити Бог? А тут така висока гора, — і Моїсей був на ній. І говорив з Богом. А як спустився вниз, то закликав усіх старшин і сивих мужів Ізраїля і так казав перед ними:

— Бачу я, бачу, що захиталася де в кім віра Божа. Чую я, чую, що хулу глаголять деякі уста. А Ізраїль, маловірний, починає прислухатися до тої клевети вуст, і гасне ісповідання волі могутого серед люду його. І навіть мене, котрого милостью своєю благословив Господь і покликав бути серединою між вами й собою, навіть мене починає дехто вже неохоче слухати, й кривитися на приказ мій, і ширити між сонмом неправду про мене. І бачать очі мої нещастя будучини вашої ради маловірства вашого. Бачать очі мої голод і хоробу ваших дітей, проказу й струпи на грудях жінок ваших... Пси будуть вити між кущами вашими, і в вашу постіль буде заповзати змія.

Але великий наш Господь і многомилостивий! Він не хоче погібелі народу свого, а умноження хоче й праведності. І от я став перед Богом там, угорі, й молив його: «Боже! — так сказав я йому, — тисяча літ — хвилина перед тобою, і вселенна — піщинка одна в десниці твоїй. Не бери гніву свого на Ізраїля, а візьми ще раз слово милості на дітей своїх. Прости їм гріхи й не остав тут, серед цієї великої, страшної, ненажерливої пустині».

І Господь, милостивий в тисячах, сказав мені: «Так оповісти дому Яковлю й тако глаголи до синів Ізраїлевих. Бачили ви, що зробив я єгиптянам? Бачили ви, як підняв я вас, мов на крилах орлих, і вів пустинею аж до місця цього? Чому ж не переповняється серце ваше страхом перед силою моєю, і чому ви не слухаєте пророка мого, ні самого мене? Але дивися, Ізраїлю!.. Велика довготерпеливість моя, і милості моїї немає границь. Але й гнів мій без кінця, і бійся прикликати його на голову свою. Це даю вам закон! І коли слухом послухаєте гласа мого й святинею збережете заповідь мою, будете людьми моїми, вибраними з усіх. І дам вам землю, що тече медом і молоком, і умножу вас, як пісок морський, і скорю під ноги ваші всякого ворога, моя-бо єсть земля і все, що на ній. А як і тепер не послухаєте останнього слова мого, — о, ліпше б вам не родитися на світ! Розкрию землю під кущами вашими й тамо вас знищу земним вогнем! Здвигну гору з місця й накрию вас, а небо поверну в поломінь і в поплавлений метал. Хто сміє стати проти мене?!»

І перелякалася вся старшина й усі поважні люди Ізраїля, й прирекли одногласно за себе, й за родини свої, й за роди свої: «Все сотворимо, що пророче Господь, і послухаємо всякого слова його. Так і скажи Богові своєму й нашому...»

І знову пішов Моїсей на гору — донести Господеві слова й приречення людей його. І знову, щасливий, бачив Бога, й узяв від нього закон, і зійшов до сонму. А зійшовши, приказав велике очищення, щоб вимили люди одіж свою й тіло своє і щоб умастили волосся, а чоловіки щоб три дні не входили до жінок своїх. А на третій день щоб піднявся Ізраїль рано, і, не вкушавши нічого, ішов до гори Синаю, й став у мовчанні й тихості довкола: прийде-бо Господь на гору показатися людям у славі своїй.

І як живо пам'ятає Авірон той трепет, з яким рушив він з батьком, і родичами, і сусідами, і з усім сонмом ізраїльським до святої й страшної гори. Стали далеко, бо не велів Моїсей не то зіходити на гору, а навіть торкнутися її чим-небудь.

— Слухайте, ви! — говорив він перед відходом. — Я знов іду на гору, назустріч Господу. Але з вас щоб ніхто не йшов

за мною, навіть і не торкнувся гори, бо інакше — смертю вмире, каменем поб'ється або устрілиться стрілою. І чи то буде муж, чи жінщина, чи з скота що — все одно: не буде живий.

І всі з острахом поглядали на гору та дивилися одне за одним: чи не виступив хто вперед, чи не торкнувся хоч тінню отого каміння, за яким, на його думку, вже починається гора.

Був ранок. На голім, чистім небі підіймалося сонце, заповідаючи страшну спеку. І небо, й пустиня були такі просторі, порожні, що здавалося, якби крикнув, то крик цей понісся б аж у безконечність, — і лише гора, свята гора повилася тайною: верх її був закритий чорною-чорною хмарою диму, — і так чудно й страшно було дивитися на чорну хмару серед яскраво рожевих тонів пустині.

Тисячі очей дивилися, і тисячі сердець билися, чекаючи великих Божих слів, великих Божих діл. Весь сонм стояв на ногах; жінки й старі діди, опершись на палиці, стоять і чекають, піднявши голови догори й моргаючи сльозавими очима; кріпкі мужі, непохитно уставивши голови, наморщили брови, лише зрідка хіба хто погладить чорну кучеряву бороду; жінки з страхом іноді поглядають на хмару, а більше стежать за дітьми, — як би вони, загравшися, не відбігли та, Боже, борони, не торкнулися якого каменя гори. Молодші матері так і зовсім не відпускали від себе дитят, а тримали їх за руки або загортали в полу своєї одежі. І лише чийсь песик нараз вибіг із товпи і, нюхаючи, плентався по передгір'ю.

— Гляньте, гляньте... Пес... — зашелестіло між народом.

— Чий то?

— А я знаю?

— Він умре.

— Ні. Він сказав про скотину й про чоловіка, а це — пес.

І всі шепотіли й чогось чекали, але ніхто навіть не крикнув і не тюкнув на пса. А песик побігав, помахав хвостиком, потім став передніми лапами на камінь і, піднявши голову догори, тоненько й неприємно завив.

І в цю хвилю, не знати звідки, прилетів гострий камінь і вдарив пса коло вуха. Заскигливши, пес почав крутитися на одному місці, а кров бризкала з рани й окроплюла камінь. Потім упав, скріб лапами пісок, а ще потім — у червоній калюжі лежав непорушно з вишкіреними зубами. Але про нього всі забули, бо сталося щось ще страшніше.

Хмара над верховиною гори стала рости й рости, дим почав обгортати всю гору, закриваючи сонце, і нараз розітнулося громове голосіння труб, мов тисячу їх було сховано в хмарі і трубили в них велетні. Страх обгорнув серця всіх людей, чоловіки впали на коліна, жінки притуляли до себе дітей своїх, а в далекому таборі завили прив'язані пси.

І побачили всі, що біжить Моїсей з гори, й кричить щось, і махає руками, мов кличе. Високий, старий, так швидко біг він, мов молоденький парубок, а довге сиве волосся маяло й якусь авреолу творило над його головою.

— Що він кричить? Кого він кличе? — зашуміли люди, бо з-за гromу й звуку труб годі було щось розібрати.

— Він нас зове! Нас! — закричали передні.

— Нас зове перед лице Бога!

— Ходімо! Ходімо бачити Господа сил!

— Не йдіть! Не йдіть! — кричали другі. — Ми не хочемо вмирати.

— Не може чоловік винести погляду очей Господніх, і сяйво вінця осліпляє смертного.

І ще страшніше заревли труби й загрихотів грім. Слава ведущого предстала перед Ізраїлем, і сила Сильного показалася яво. І закричав нарід:

— Не йдемо! Ти, Моїсею, вибранець Божий, і тобі глагол його. Говори ти з ним, а ми з тобою.

І затихли громи й труби, і почав кричати Моїсей перед товпою:

— Великий єсть Господь Бог Ізраїля! Бачили страх його? Чули глас труб небесних? Але бійтеся вчути голос Вишнього самого! Бійтеся! Бійтеся!.. Бійтеся!..

І ревнули знову громи й труби. Моїсей побіг знов на гору, а люди, перелякані, затуркані, в страху, закриваючи голови полами, тікали від гори і, лиш відбігши далеко, зупинялися від цікавості.

ЗМІСТ

АВІРОН. <i>Повість</i>	3
КАМІННА ДУША. <i>Повість</i>	.67
ТАРАС ШЕВЧЕНКО. <i>Повість</i>	.371
Гнат Хоткевич і його проза. <i>Н. Шумило</i>	.584
Коментарі. <i>Н. Шумило, Г. Павленко</i>	.611